

Brocki, Zygmunt

"Pomorski zbornik. Povodom
20-godišnjice dana mornarice i
pomorstva Jugoslavije, 1942-1962", Grga
Novak, Vjekoslav Maštrović, Zagreb
1962 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 10/3, 374-377

1965

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

tyzmem napisana książka o rozwoju balistyki. Stanie się ona niewątpliwie poważną zachętą dla studiowania ciekawych dziejów tej bardzo starej nauki, poprzez całe wieki uczestniczącej w rozwoju twórczej myśli ludzkiej.

Zbigniew Pączkowski

Pomorski zbornik. Povodom 20-godišnjice dana mornarice i pomorstva Jugoslavije, 1942—1962. Redaktorzy: Grga Novak, Vjekoslav Maštrović. T. 1—2. Zagreb 1962, Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, ss. LV+1967, ilustr., tabl., mapy.

Z okazji 20-lecia działalności Jugosławii Ludowej na morzu¹ ukazała się księga pamiątkowa pod redakcją prezesa Jugosłowiańskiej Akademii Nauk i Umiejętności G. Novaka oraz dyrektora Instytutu Nauk Historycznych i Ekonomicznych tej Akademii w Zadarze V. Maštrovia. Zawiera ona 88 prac z zakresu wszelkich zagadnień „uprawy morza”.

Olbrzymia ta księga dzieli się na pięć części: *Wstęp* (ss. IX—LV, cztery ogólne artykuły), *Rozwój działalności morskiej Jugosławii do 1941 r.* (ss. 1—687), *Działalność morską Jugosławii w latach 1942—1962* (ss. 691—1380), *Regionalne zagadnienia wybrzeża* (ss. 1383—1914), *Bibliografia* (ss. 1917—1951); resztę księgi wypełnia posłowie redakcyjne, spis 77 autorów, spis 222 ilustracji na wklejkach² i spis rzeczy.

Księga przynosi wiele materiałów m. in. z zakresu historii techniki — rozwoju okrętu, budowy okrętów i maszyn, techniki wojskowej, urbanistyki i kilku innych działów — oraz nieco materiałów z zakresu historii medycyny i pewnych działów nauki.

Rozwój wojennych okrętów wiosłowych słowiańskiego wybrzeża Adriatyku w wiekach VII—XVIII przedstawia rozprawa dra Danily Klena (ss. 115—141), a rozwój żaglowców pełnomorskich — praca Stepana Vekaricia (ss. 143—161), dzieląca 700-letnie dzieje tego rozwoju na trzy okresy: węgiersko-chorwacki i wolnej Dalmacji (1200—1420), wenecki (1420—1797) i austro-węgierski (1797—1914).

Praca Olivera Fija (ss. 265—288) przedstawia m.in., jak rozwój techniki i przemysłu I połowy XIX w. wywołał zwiększone zapotrzebowanie na surowce, a więc wymagał powiększenia przewozów morskich oraz stosowania nowych rodzajów tych przewozów, co znów znalazło reperkusje w budownictwie okrętowym, pociągając za sobą rozwój statków o napędzie parowym, a w tym rozwój nowych typów statków, wyspecjalizowanych w pewnych przewozach.

Rozwojem budownictwa okrętowego na wschodnim wybrzeżu Adriatyku zajmuje się rozprawa dra Branki Kojicia (ss. 67—117), posługująca się podziałem periodyzacyjnym na sześć okresów: 1) od czasów najdawniejszych (budownictwo okrętów na wschodnim wybrzeżu Adriatyku i na przyległych wyspach istniało już w okresie neolitu do przybycia Słowian; 2) od przybycia Słowian (pierwsza wiadomość o budowie okrętów przez Chorwatów pochodzi z *De administrando imperio* cesarza Konstantyna VII Porfirogeneta, a więc z połowy X w.) do początków XII w.; 3) od początków XII do końca XV w.; 4) od początków XVI w. do Kongresu Wiedeńskiego; 5) od r. 1815 do I wojny światowej; 6) lata 1918—1941.

Dawnemu budownictwu okrętowemu w Zadarze i Dubrowniku poświęcone są znaczne fragmenty (ss. 1570—1574) pracy prof. Nikoli Čolaka *Sprawy morskie Zadaru od przybycia Chorwatów nad Adriatyk do upadku Republiki Weneckiej* i pracy

¹ Jako pierwszy rok działalności Jugosławii Ludowej na morzu przyjęto rok 1942, w którym ludowe wojska Jugosławii zorganizowały partyzancką flotę wojenną.

² Nadto bardzo liczne ilustracje znajdują się w tekście księgi (spisu ich nie podano).

Josipa Lueticia, dyrektora Muzeum Morskiego w Dubrowniku, *Historia morska Republiki Dubrownickiej* (m.in. ss. 1706—1707).

O nowszej, od XIX w., historii budownictwa okrętowego na wybrzeżu jugosłowiańskim mowa jest w artykule inż. Otokara Kohouta *Rozwój przemysłu budowy okrętów w Jugosławii w świetle danych technicznych* (ss. 1073—1093). M.in. autor przedstawił tu kolejne zmiany w technice i technologii budowy. Tegoż okresu dotyczy artykuł inż. Mladena Zoričicia o początkach przemysłu budowy maszyn okrętowych na ziemiach Jugosławii i rozwoju fabryki silników „Torpedo”, założonej w Rijecie w 1853 r. (ss. 1897—1914). Przedstawia on m.in. kolejne asortymenty maszyn produkowanych w tych zakładach, dłuższy zaś fragment poświęcony jest historii wynalazku torpedy Ivana Lupis-Vukicia, Chorwata, oficera austro-węgierskiej floty wojennej (1813—1875). Również w pracy prof. Vinki Anticia o turystyce morskiej (ss. 987—1058) znajduje się m.in. wiele technicznych danych o dawnych statkach turystycznych (począwszy od 1837 r.).

Historii techniki dotyczą też fragmenty rozprawy prof. Marijana Gušicia z zakresu etnografii jugosłowiańskiego wybrzeża (ss. 593—614). Autor pisze tu m.in. o dżubankach, dość licznych jeszcze na przełomie wieków XIX i XX i używanych jeszcze nawet do niedawna na wybrzeżu słowiańskim, oraz o innych łodziach budowanych przez ludność wybrzeży jugosłowiańskich.

Wszystkie prace zamieszczone w omawianej księdze zaopatrzone są w bogatą dokumentację naukową, umieszczoną w przypisach (tylko niektóre mają na końcu zestawienie literatury). Jest ona szczególnie bogata w pracach poświęconych historii dawniejszej. Bardzo bogato przedstawia się również strona ilustracyjna tych prac: na wklejkach i w tekście zamieszczone są liczne fotografie różnorodnych zabytków ikonograficznych o tematyce okrętowej, stoczniowej, techniczno-wojskowej itd.

Sprawom ikonografii, tak pomocnej w badaniach historycznoteknicznych, poświęcone są dwie specjalne prace. Pierwsza z nich, prof. Duški Kečkemeta *Dawna jugosłowiańska ikonografia morska* (ss. 553—592), bogato ilustrowana, omawia znaleziska z okresu neolitu z wyspy Hvar, relikty greckie, iliryjskie i rzymskie, zabytki z wieków średnich i nowsze, do XVIII w. — z wizerunkami okrętów i innymi motywami morskimi. Druga praca, prof. Miry Montaniego (ss. 1862—1883), umieszczona wśród rozpraw poświęconych regionalnym zagadnieniom wybrzeża, omawia obrazy-dokumenty żaglowców, portrety kapitanów okrętów oraz inne zabytki sztuki, jak srebrne tabliczki wotywnie i inne przedmioty symboliczne przedstawiające okręty i ich wyposażenie z kościoła na wysepce Skrpjel pod Perastem (w Zatoce Kotorskiej), z Muzeum Narodowego i zachowane u prywatnych posiadaczy w Perascie.

Ikonografii dotyczy też artykuł wymienionego już J. Lueticia (ss. 1891—1895) o działalności artystycznej żyjącego w latach 1815—1898 marynarza kpt. B. Ivan-kovicia, którego płótna (znajdujące się dziś w muzeach morskich Jugosławii, Włoch, Francji i Stanów Zjednoczonych) są najbardziej dokumentarnymi — jak określa autor pracy — przekazami jugosłowiańskich żaglowców pełnomorskich i parowców oraz stoczni Triestu i wschodniego wybrzeża Morza Adriatyckiego z II połowy XIX w. Ten materiał historyczny jest szczególnie przydatny tam, gdzie nauka nie rozporządza innymi dokumentami.

Techniki wojskowej dotyczą, oprócz wspomnianego opisu torpedy Vukicia, dwie prace Lukšy Beriticia, konserwatora z Dubrownika. Pierwsza (ss. 163—170) przedstawia uzbrojenie załóg okrętowych i artylerię okrętów od czasów przybycia Słowian nad Adriatyk do końca XVIII w., rozwój tej broni, rodzaje, kaliber i ciężar dział, technologię ich wyrobu itd. Na wstępie autor wspomina o stosowaniu ognia greckiego przez okręty floty bizantyjskiej i weneckiej. Druga praca Beriticia

(s. 217—263) omawia 46 twierd nadmorskich na wschodnim wybrzeżu Morza Adriatyckiego. Ilustruje tę pracę 11 reprodukcji oryginalnych dawnych planów twierdz (miast ufortyfikowanych) i ich fragmentów.

Historii rozwoju urbanistycznego miast portowych poświęconych jest pięć prac w części IV książki: L. Beriticia o rozwoju urbanistycznym portów dawnej Republiki Dubrownickiej od XIV do końca XIX w. (ss. 1384—1391), prof. Duški Kočketa — o rozwoju urbanistycznym Splitu od początku IV w. do dziś (ss. 1393—1438), prof. Frany Dujmovicia — o Szybeniku od XIII w. do dziś (ss. 1439—1451), dra Ivo Petricioliego — o Zadarze od XIII w. do 1929 r. (ss. 1454—1466) i inż. Cvjetki Premuša — Rijece od XV w. do dziś (ss. 1467—1487).

Krótki rys historyczny rozwoju jugosłowiańskich prac hydrotechnicznych w okresie międzywojennym (organizacja i wielkość robót) znajduje się na wstępie (s. 1111) artykułu inż. Antuna Grisogony i inż. Jaksy Deletisa o jugosłowiańskim budownictwie morskim, poświęconego rozwojowi tych prac po II wojnie światowej, w artykule zaś członka Akademii Jugosłowiańskiej dra Hvoja Ivekovicia i inż. Gojki Arneriego o uzyskiwaniu wody pitnej z wody morskiej jeden rozdział (ss. 1336—1337) przedstawia w skrócie rozwój tej produkcji w wiekach XIX i XX na świecie (Chile, kraje Zatoki Perskiej, Stany Zjednoczone itd.).

O rozwoju techniki połowów ryb i innych organizmów morskich nieco wiadomości znajduje się w pracach: prof. Nikoli Čolaka (ss. 393—424) i dra Simy Županovicia (ss. 425—438). Pierwszy z nich przedstawia rybołówstwo jugosłowiańskie do 1797 r., drugi zaś — w latach 1797—1941.

Historia szkolnictwa morskiego — szkół nawigacyjnych, mechaników i radiotelegrafistów okrętowych, szkół budownictwa okrętowego i innych oraz morskich studiów politechnicznych w okresie międzywojennym i w czasie II wojny — zajmuje dwa pierwsze rozdziały (ss. 1258—1262) artykułu Antona Botricia, poświęconego w zasadzie rozwojowi tego szkolnictwa w latach powojennych. Historia szkolnictwa nawigacyjnego na wschodnim wybrzeżu Adriatyku sięga początków XVI w. (szkoła w mieście Perast). Autor artykułu odsyła czytelnika do odpowiedniej literatury na ten temat. Rozwojowi szkolnictwa wojennomorskiego poświęcony jest osobny artykuł.

Bardzo ciekawa jest obszerna (ss. 289—339) praca dra Vinki Foreticia o wkładzie w ciągu wieków Jugosłowian w osiągnięcia morskie innych narodów, o ich udziale w ważnych światowych wydarzeniach morskich. Marynarze jugosłowiańscy pracowali i służyli pod różnymi banderami, byli w obcych flotach wojennych wysokimi dowódcami, brali udział w ekspedycjach polarnych i innych naukowych wyprawach morskich (autor podaje np. ciekawą wiadomość o naukowych rejsach, m.in. na Oceanie Atlantyckim, jachtu „Hertha” księcia Liechtensteinu Jana II, pod dowództwem kpt. D. Medanicia). Wielu jugosłowiańskich budowniczych okrętów pracowało bardzo owocnie w stoczniach południowej Rosji, Rumunii, Turcji, Egiptu, Włoch, Francji, Stanów Zjednoczonych, Argentyny, najpierw budując tam statki drewniane a w XIX w. także stalowe. Technicy i robotnicy jugosłowiańscy pracowali przy budowie Kanału Sueskiego: pomocnikiem Lessepsa był w latach 1860—1869 Chorwat inż. Anton Luković. Duży jest wkład jugosłowiańskich technologów rybnego przemysłu konserwowego w zorganizowanie i początkową produkcję tego przemysłu w Kalifornii (San Pedro).

Jugosłowiańscy nawigatorzy zorganizowali Bułgarom szkołę morską w Warnie. Gdy w 1911 r. szkoła morska w Glasgow otrzymała statek szkolny, zwróciła się do wykładowcy nawigacji w Bakarze kpt. M. Mikoljevicia o informacje w zakresie metody szkolenia na statku szkolnym (pisał o tym w 1912 r. brytyjski „The Nautical Magazine”). Tradycje w zakresie nawigacyjnego szkolenia obcych są zresztą w Jugosławii starsze: już w latach 1697—1698 kpt. M. Martinović uczył techniki nawi-

gacyjnej 17 kniaziów i bojarów wysłanych przez Piotra Wielkiego na naukę „morskiego rzemiosła” do Wenecji (drugą grupę wysłano do Niderlandów). W Wenecji Martinović prowadził wykłady teoretyczne, praktyczną zaś wiedzę nautyczną dał tym dostojnikom rosyjskim w kilku rejsach po Adriatyku i dookoła Włoch.

Początki jugosłowiańskich badań Morza Adriatyckiego w zakresie oceanologii biologicznej (koniec XIX w.) i rozwój badań oceanologicznych w okresie międzywojennym (w 1930 r. powstał w Splicie Instytut Oceanografii i Rybactwa) przedstawił dr Miljenko Buljan na wstępie (ss. 1303—1304) artykułu poświęconego aktualnym zagadnieniom badań Adriatyku oraz problematyce badawczej Instytutu Oceanografii i Rybactwa w Splicie.

Historię służby hydrograficznej na wschodnim wybrzeżu Adriatyku i kartografii morskiej, poczynawszy od działalności tutaj francuskiej służby hydrograficznej w latach 1806—1809, dał dyrektor Instytutu Hydrograficznego Jugosłowiańskiej Marynarki Wojennej w Splicie, Mladen Grakalić, na wstępie (ss. 789—797) artykułu *Służba hydrograficzna na wybrzeżu Jugosławii*. Autor zaznacza, że w ciągu wieków wielu Jugosłowian przyczyniło się do rozwoju kartografii morskiej, lecz temat ten nie jest dostatecznie opracowany i wymaga osobnych studiów.

O kilku przedstawicielach nauki — astronomach, kartografach, oceanografach — wspomniano w wymienionej już pracy J. Leuticia o dziejach morskich Republiki Dubrownickiej.

Historii serbochorwackiego słownictwa i słownikarstwa morskiego oraz badań tych dziedzin poświęcona jest rozprawa dra Blaža Jurišicia (ss. 451—468).

Historii medycyny dotyczy rozprawa dra Branki Kesicia (ss. 374—391) o morskiej służbie zdrowia od XIII w. do dziś. W rozdziale wstępnym autor pisze o ustawach miast Dalmacji zawierających przepisy higieniczne dotyczące walki z chorobami zakaźnymi, przeciwalkoholowe itd. (Korčula 1265 r., Dubrownik 1272 r., Zadar 1305 r., Split 1312 r., Szybenik 1379 r.). Rozdział drugi poświęcony jest historii kwarantanny i szpitalnictwa w miastach portowych (pierwszym miastem na świecie, które zorganizowało służbę kwarantannową był — jak podaje autor — Dubrownik: 27 VII 1377), rozdział trzeci — higienie na okręcie. Sporo miejsca poświęcono rozwojowi piśmiennictwa dotyczącego tej dziedziny, przy czym autor przeprowadza analizę poszczególnych dzieł. Pierwszy podręcznik higieny okrętowej w języku serbochorwackim wyszedł w Zagrzebiu w 1896 r. (J. Gjivanovicia *Brodarska higijena*). Wcześniej napisane przez lekarzy chorwackich takie podręczniki wydawane były w języku włoskim, pierwszy z nich w 1872 r.

Zestawiona na końcu omawianej książki bibliografia (autor: dr V. Mastrović) jest wyborem ponad 800 książek z okresu 1832—1962.

Zygmunt Brocki

Jadwiga Dianni, Adam Wachułka, *Tysiąc lat polskiej myśli matematycznej*. Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1963, ss. 288, ilustr.

Książka J. Dianni i A. Wachułka jest znacznie zmienionym i powiększonym wydaniem pracy tych autorów *Z dziejów polskiej myśli matematycznej*¹. Dziełko to — które dla uproszczenia nazywać będę pierwszym wydaniem — obejmowało dzieje matematyki w Polsce od jej początków do końca XVII w. W nowym wydaniu pierwsze 7 rozdziałów stanowi rozszerzoną wersję 9 rozdziałów pierwszego wydania.

¹ Warszawa 1957.